

Elnéptelenedő egyházközségekből összegyűjtött könyv és levéltári anyag állománymegőrző munkálatai a marosvásárhelyi római katolikus Keresztelő Szent János Plébánián

Benedek Éva – Bíró Emese – Barabás Kisanna

Az összegyűjtés célja és megvalósítása

A budapesti Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma 2002-től pályázatot írt ki lelkes nélkül maradt parókiák, filiák, elnéptelenedő egyházközségek könyveinek, irat-együtteseinek megmentésére. Pár év alatt jelentős anyag gyűlt össze, amelynek raktározását, tárolását a marosvásárhelyi római katolikus¹ Keresztelő Szent János templom és Esperesi Hivatal vállalta magára.

A Marosvásárhely főterét ékesítő barokk templomot szép toronysisakjával, 1728 és 1764 között építették a jezsuiták, Scherzer Bálint tervei szerint, Hammer Konrád kolozsvári építész kivitelezésével. (1. kép) Azon a helyen épült, ahol 1702-ben egy fából készült kápolna állott, melyben 1707-ben II. Rákóczi Ferenc is misét hallgatott. A kéttornyú barokk templomot 1750. október 4-én báró Sztojka Zsigmond Antal püspök szentelte fel.²

Az itt összegyűjtött 16–20. századi könyvek, valamint 18–20. századi dokumentumok, beérkezési sorrendben a következő helységekből kerültek be: Mezősámsond, Székelyhodos, Marosjára, Jobbágyfalva, Jobbágytelke, Dicsőszentmárton, Ákosfalva, Székelyvécke, Egrestő, Alsójára, Sinfalva, stb.

A megmentésre szoruló értékek nagyrészt egyházi témájúak: prédikációk, misekönyvek, bibliák, domus historikák, anyakönyvek, püspöki körlevelek stb.

A könyvek és iratok átvizsgálás és fertőtlenítés előtt, elkülönítve, a templom udvarán újonnan felépített Deus Providentia tanulmányi központ és ifjúsági házba kerültek. (2. kép) Itt egy alagsori teremben külön erre a célra készített fapalckon helyeztük el a könyveket és a konzerválási munka megkezdése előtt megfigyelés alatt tartottuk. (3. kép)

¹ A marosvásárhelyi katolikus egyház története visszanyúlik a Szent István-i időkhöz. 1240 körül megjelennek a Domonkos-rendiek, 1316-ban a ferencesek kolostora már áll a Vár területén. A közben tönkrement Szent Miklós plébániáról az első okleveles adat 1323-ból származik, Romanus nevű plébánosa szerepel az 1332-es pápai dézsmajegyzékben. A feljegyzések szerint a város már a 16. század elején jelentős egyházi központ és alesperesi székhely. (Marosvásárhelyi Útikalauz, II. bővített kiadás, Marosvásárhely, 2000. 22, 24, 37, 51. o.)

² Marosvásárhelyi Útikalauz, II. bővített kiadás, Marosvásárhely, 2000. 54–55. o. Pál-Antal Sándor: A marosvásárhelyi római katolikus élet évszázadai, in: A marosvásárhelyi Keresztelő Szent János plébánia, Marosvásárhely. 7.-9. o.

1. kép. A Keresztelő Szent János plébániatemplom, Marosvásárhely.

A könyvek és iratok készítés-technikai leírása, állapotfelmérése, anyagvizsgálata

A begyűjtött könyvek egy része, merített rongypapírból készült, nagyobb részük, a 19–20. századi, a cellulóz mellett, apró farészecskéket, ún. facsiszolatot is tartalmazó papíryanag. E könyvek lapjai gyengébbek, és színük enyhén sárgás. Jelentős részük fekete és színes természetes anyagú nyomdafestékkal nyomtatott, a 19. századiak között sok a szintetikus festék.

A megmentésre szoruló könyvek kötése barna színű, növényi cserzésű borjú és marha, valamint timsós cserzésű sertésbőr, kis számban műbőr és textilborítás.

Táblájuk nagyobb részt papír, de van közöttük bükk, illetve tölgyfából készült fatábla is.

2. kép. A Deus Providebit tanulmányi központ.

3. kép. Könyvek az alagsori elkülönítő helyiségben, fertőtlenítés előtt.

A levéltári gyűjtemény egy része jó minőségű papírra íródott, fekete vagy sötétbarna színű vas-gubacs (vasgalusz) tintával, a 19–20. századi savas, gyengébb papíron modern tintát is találunk és van közöttük átütő papírra gépelt irat is.

4. kép. Biológiai károsodás.

5. kép. Aktív penész egy iraton.

6. kép. Penészgomba által megtámadott bőrkötés.

A behozott könyvek és iratok nagy része jó állapotban volt, de sajnos egyesek jelentős biológiai és kémiai károsodást szenvedtek. (4. kép)

E lapokon aktív penészgomba jeleit figyeltük meg. (5. kép) A penész a papír cellulóz anyagát és a bőrt alkotó kollagén-fehérje rostokat is tönkreteszi, anyagcsere termékével lilás, barnás, visszafordíthatatlan színváltozást okoz. A penészgombák és baktériumok által termelt savak és enzimek feltöredelnek a papír cellulóz- és a bőr fehérjéláncát, csökkentik a tárgy anyagának mechanikai szilárdságát. (6. kép) Egyes mikroorganizmusok hidrogén-peroxidot bocsátanak ki, ami elősegíti a szerves anyagok oxidációs lebomlását.³ Így a papír vagy bőr meggyengül, szivacsossá, mállékonyvá válik, amint azt a mi esetünk is mutatja. A kiszáradt, törékeny bőrok mellett egyes kötésekben a bőr elenyvesedését észleltük, ami feltételezhetően a cserzőanyag kioldásának eredményeként ment végbe.

Valószínű, a nem megfelelő tárolás, a plébániákon, filiákon a levegő túlzott nedvességtartalma, illetve a relatív páratartalom ingadozása, amely szoros kapcsolatban áll a hőmérséklettel, játszott közre a mikroorganizmusok elszaporodásához.⁴ Tudjuk azt, hogy vannak olyan penészgombafajok, pl. *Penicillium*, amelyek alacsony nedvesség igényük miatt, több évig is élhetnek a könyveken.

A fatáblák nagyon sokszor rovarrágás áldozatai lettek. A cellulóz kitűnő táplálék a rovaroknak, így egy-egy könyvtábla valóságos csipkévé vált. (7. kép)

A 19–20. századi anyakönyvi kivonatok, körlevelek és egyéb iratok nagyon sokszor gondatlanság miatt padlásokon heverték, ezeken a madarak és rágcsálók okoztak

³ Timárné Dr. Balázs Ágnes: Műtárgyak szerves anyagainak felépítése és lebomlása. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2002. 119–124. o.

⁴ Járó Márta: A legfontosabb műtárgykörnyezeti paraméterek mérése, Múzeumi Állományvédelmi Füzetek, 1. Budapest, 4–6. o.

7. kép. Rovar okozta károsodás a fatáblákon.

8. kép. Padlásról beszállított iratok.

9. kép. Összehajtogatott iratsomók.

11. kép. Paraformaldehides fertőtlenítés.

10. kép. Aspergillus penészmintá.

különböző károkat. (8. kép) Sok összehajtogatott, cérnával átkötött iratsomó mechanikai sérülést szenvedett, szélei behasadtak, törékennyé váltak. (9. kép)

Mivel szemrevételezés alapján, pontosan nem tudtuk megállapítani, hogy a papíron lévő penésztelepek élet-

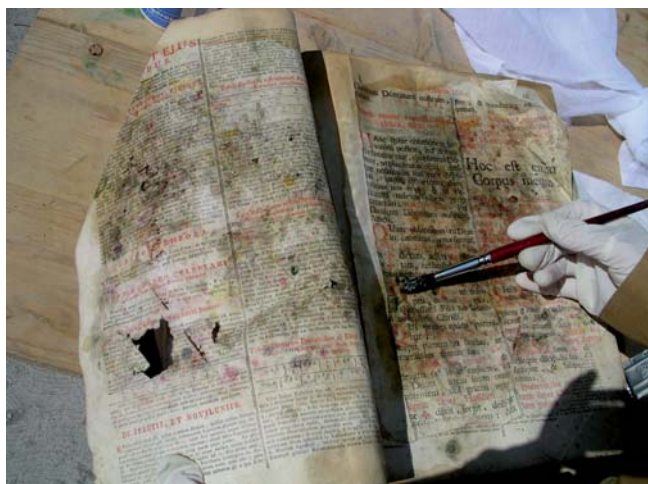
képesek-e, ezért a csíkszeredai Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem mikrobiológiai laboratóriumában végeztünk penészvizsgálatokat.⁵ A táptalajon történő kitenyésztés eredményeként két penészgomba faj spóráiból fejlődtek ki telepek: *Aspergillus fumigatus* fresenius és *Aspergillus* sp. (10. kép)

Állagmegőrzési munkálatok

Fertőtlenítés

Az elvégzett penészvizsgálatok eredményei szükségessé tették a fertőtlenítést. A penészgombák által okozott kártétel eltérő mértéke szerint a hatékony beavatkozásnak különbözőek a módszerei. Az eljárások megválasztása a megtámadott könyvtári anyag állapotától függött. Első lépésben minden egyes addig elkülönítetten tárolt könyvet és iratot műanyagzsákokba helyeztünk, melybe kis vetex zacskóba (nem szőtt, félig áteresztő poliészter) penészgátlóként kristályos állapotú paraformaldehidet $(\text{CH}_2\text{O})_n$ tettünk. A vegyszert, párolgás céljából 48–64 órán keresztül tartottuk a zsákokban. (11. kép) A keletkezett, vagyis

⁵ Köszönet György Éva mikrobiológusnak az önzetlen segítségért

12. kép. Ecsetelés Preventol CMK-val.

a zárt zsákban kialakult formaldehid gáz a gyakorlatban hosszú ideje alkalmazott fertőtlenítőszer, amely hatékonyan pusztítja el a könyveken fellelhető baktériumokat, penészspórákat, valamint egyéb biológiai kártevőket.

Az általános fertőtlenítés után, a zsákokból kivett könyveket és iratokat, még 24 órán keresztül, megfigyelés alatt tartottuk, egy erre a célra készített fémszekrényben.

Az aktív penész által megtámadott, szétesett, meggyengült könyveket és dokumentumokat, a hatékonyabb fertőtlenítés céljából, laponként Preventol CMK (para-klór-metakrezol) 0,5–1%-os etilalkoholos oldatával ecseteltük át. (12. kép). A kötések etil-alkoholban oldott 1–1,5%-os Sterogenollal is átkentük.⁶ A levéltári anyag egy részét fertőtlenítés után Wei T,O® Spray No.12 elnevezésű (magnézium-metoxid és metil-magnézium-karbonát: MMMC), nem vizes savtalanító oldattal permeteztük be.⁷

A fertőtlenített könyvlapokat gyógyászati kötszerrel letakarva, a napfény károsító hatásától védve, szabad levegőn szárítottuk. (13. kép)

Száraz tisztítás, portalanítás

A száraz tisztítás ugyan nem hat a felszín alatti szennyeződésre, ami esetleg a papír rostjai közé került, de felületileg sok légy piszok, madárürülék, ragasztómaradvány stb. távolítható el orvosi szike, fapálcika vagy puha szőrű ecset segítségével. (14. kép) Ezért minden egyes könyvet laponként puha szőrű ecsettel portalanítottunk, majd legyező formában kinyitva a károsító hatásoktól védve a szabad levegőn szellőztettük. (15. kép) A vaknyomásos díszítésű bőrkötésekből is részben sikerült a lerakódott, megkeményedett por és egyéb szennyeződések eltávolítanunk, amit esztétikai szempontból is fontosnak tartottunk.

⁶ Beöthyne Kozocsa Ildikó – Kastaly Beatrix – dr. Vásárhelyi Tamás: Bevezetés a restaurálásba: a restaurálási dokumentáció. A papír, pergamen és bőr fertőtlenítése és száraz tisztítása. OSZK, 1992. 26–27. o.

⁷ Kastaly Beatrix: A papír savtalanítása és fehérítése. OSZK, 2000. 14–15. o.

13. kép. Könyvlapok fertőtlenítés után.

14. kép. Száraz tisztítás, portalanítás.

15. kép. Szellőztetés szabad levegőn.

A kötések konzerválása

Mind az elenyvesedett, mind a száraz bőrkötések állapota javulhat különböző konzerváló emulziók bevétele után. Erre a célra az egyik legalkalmasabb kezelőszer az Országos Széchényi Könyvtár által ajánlott likker, amely többek között felületaktív tisztítószereket, zsira-

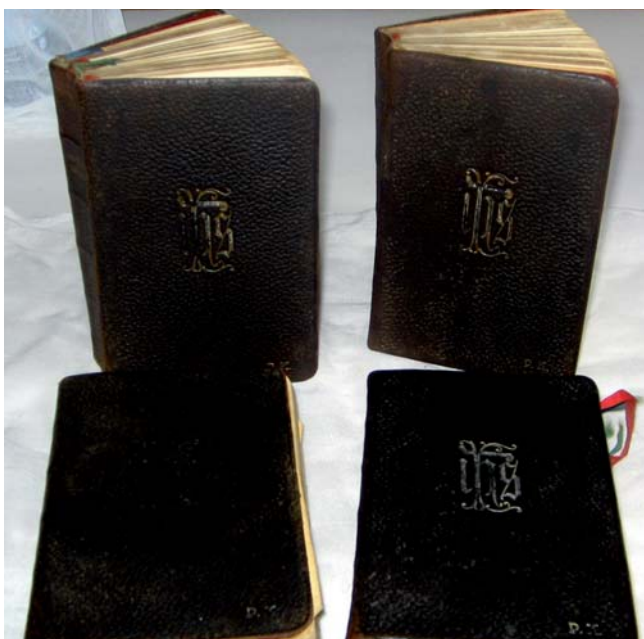
16. kép. Károsodott bőrkötés konzerválása likkerrel.

17. kép. A kötések védőpasztával való bevonása.

18. kép. Műbőrkötések tisztítás előtt.

19. kép. A műbőrkötések tisztítás után.

dék és nedvességpótló, regeneráló anyagokat tartalmaz.⁸ A kémiai, biológiai, károsodást szenvedett bőrkötéseket ezzel a likkerrel átkentük, illetve tamponálással puhítottuk (16. kép). A konzerváló művelet elvégzése után a bőr kellően megpuhult, a többször megismételt eljárás pótolta a bőr elveszített szerkezeti víz- és zsíryanagtartalmát. Végül a későbbi megóvás céljából a bőrkötéseket a moszkvai Állami Könyvtár receptje szerint készült tartósító, konzerváló pasztával kentük át.⁹ (17. kép)

Egyes műbőrkötéseken fehér színű piszok és penészlerakódás mutatkozott. (18. kép) E kötések 30%-os vízes glicerin oldattal átkentük, így színük és tapintásuk kellemesebb hatást mutatott. (19. kép)

Tárolás, raktározás

A fertőtlenítési, tisztítási műveletek után a könyvek, iratok tárolása, megőrzése a templom kórusán, erre a célra készített üveges, zárt faszekrényben történt.

A hiányos, gyengébb megtartású és a folio méretű könyveket, lefektetve, gyógyászati kötszerbe becsomagolva helyeztük el (20. kép), és a többi könyv is a konzerválási követelményeknek megfelelő tárolást kapott. (21. kép) A papírdokumentumokat kartonból készült irattartóba tettük. Folyamatban van a könyvek és iratok szakszerű feldolgozása is. Reméljük, hogy a zárt szekrényben való tárolás védi az anyagot a terem esetleges hőmérséklet és nedvesség-ingadozásától. (22. kép)

Továbbá javaslatokat tettünk, hogy a megengedett hőmérsékleti határérték: 15–20°C, a RH: 44–55%, a megvilágítás 50 lux legyen.¹⁰

⁸ Likker: 400 gr víz, 40 gr zsíralkohol-szulfát, 10 gr lanolin, 30 gr pataolaj, moksáskanálnyi Nipagin, kevés alkoholban oldva

⁹ A viaszos bőrpasztá receptje: 100 gr pataolaj, 32 gr méhviasz, 6 gr timol (kevés alkoholban feloldva), 1 gr paraoxi-difenil-amin (porrá törve)

¹⁰ Járó Márta: Klimatizáció, világítás és raktározás a múzeumokban, Budapest, 1991.106. o.

20. kép. Gyenge megtartású könyvek a szekrényekben.

21. kép. Konzervált könyvek a zárható szekrényben.

A megkezdett munka tovább folytatódik, bízunk abban, hogy az elnéptelenedő egyházközségekből begyűjtött és begyűjtésre kerülő könyv- és levéltári anyagot sikerül megmenteni és megőrizni az utókor számára.

Benedek Éva

okl. papír–bőr restaurátor művész

Csíki Székely Múzeum

Csíkszereda Vár tér 2.

Tel.: +40 (266) 311-727

benedek.eva@freemail.hu

Bíró Emese

referens

Hargita Megyei Kulturális Központ

Csíkszereda

Tel.: +40 (266) 372-044

biromesi@yahoo.com

Barabás Kis Anna

múzeológus

Keresztelő Szent János Plébánia Levéltára

Marosvásárhely

Tel.: +40 (265) 250-270

22. kép. Könyvszekrények a levéltárban.